

Monasticon Praemonstratense, Editio Secunda, 1983

MONASTICON
PRAEMONSTRATENSE

ID EST
HISTORIA CIRCARIARUM ATQUE CANONIARUM
CANDIDI ET CANONICI ORDINIS
PRAEMONSTRATENSIS

Auctore
P. Norberto Backmund O. Praem.
Ecclesiae Windbergensis in Bavaria Canonico

TOMI PRIMI
EDITIO SECUNDA

Pars prima

WALTER DE GRUYTER
BEROLINI · NOVI EBORACI MCMLXXXIII

ELENCHUS

Monasticon Praemonstratense, Editio Secunda, 1983

CIP-Kurztitelaufnahme der Deutschen Bibliothek

Backmund, Norbert:

Monasticon Praemonstratense: id est historia
circariarum atque canoniarum candidi et canonici
ordinis Praemonstratensis / auctore Norberto
Backmund. – Berlin; New York: de Gruyter

T. 1.

Ps. 1. – Ed. 2. – 1983.

ISBN 3-11-008917-3

©

Copyright 1983 by Walter de Gruyter & Co., vormalis G. J. Göschen'sche Verlags-
handlung – J. Guttentag, Verlagsbuchhandlung – Georg Reimer – Karl J. Trübner –
Veit & Comp. – Printed in Germany. – Alle Rechte des Nachdrucks, einschließlich
des Rechtes der Herstellung von Photokopien und Mikrofilmen, vorbehalten.

Satz: Dörlemann-Satz, Lemförde
Druck: Kupijai & Prochnow, Berlin
Bindearbeiten: Th. Fuhrmann KG, Berlin 36

Monasticon Praemonstratense, Editio Secunda, 1983

IN EORUM MEMORIAM ET LAUDEM
QUI SACRA AC CANDIDA INDUTI VESTE
ANTEACTIS SAECULIS CLAUSTRA NOSTRA IMPLERUNT
QUI LABORE ZELO AC CARITATE EXSTRUXERUNT
QUOD HISCE PAGINIS DESCRIBITUR
QUI VERO NUNC APUD DEUM SUNT ORDO TRIUMPHANS
HOC OPUS DEDICATUR

PRAEFATIO

Iam dudum omnes ordines antiqui, canonici et monastici, saecularem suam ac gloriosam historiam jure merito per expertos atque eruditos viros concinnantes mundo scientifico praesentare studuerunt. Eo magis mirandum simul est ac dolendum, tale quid apud ordinem illum Praemonstratensem adhuc desiderari. Nequaquam nempe haec religio nostra omni tempore tam exigua et parum nota fuit sicuti est fere ubique hisce diebus. Fuit enim simul cum ordine Cisterciensi quodammodo gloria saeculi duodecimi, quo est orta, ac per saecula usque ad haeresim Lutheranam hic, usque ad saecularisationem illic centenis in abbatiis ubique dispersis floruit.

Iam saepius quidem historici ordinis nostri magno cum zelo, sed minore cum successu conati sunt, historiam ordinis vel saltem indicem completum ac fide dignum omnium canoniarum ordinis componere. Materia pro maiore historia generali ordinis a Ch. L. Hugo, Abbate Stivagiensi¹, et ab Alphonso Zak, Canonico Geruseno², collecta numquam fuit absoluta et impressa. Nuper Basilius Graßl, Canonicus Teplensis³, et Franciscus Petit, Canonicus Montis Dei⁴, historiam valde succinctam prelo ediderunt.

Quoad monasteriologiam adhuc peior est status noster. Antequam historiam singularum domuum vere scrutari possumus, primo sciendum esset nobis, quae et quot domus revera extiterint. Sed talis index, exigentiis scientificis vere sufficiens, adhuc est unum ex maximis desideratis historicorum. Extant indices ex medio aevo – de quibus expresse ac minutim tractamus in tomo tertio –, quorum fide tamquam primus Servatius de Lairuelz elenchum prelo edidit⁵. Asserit quidem zelosus ille reformator se scientiam suam e multis antiquis manuscriptis et indicibus hausisse, sed ut historicus omni pe-

¹ Edidit quidem „Annales“ et „Sacrae Antiquitatis Monumenta“ (vide infra) sed historia generalis ordinis mansit inedita. Nunc MS in Bibl. Munic. de Nancy (Cf. GOOVAERTS III 110/29, Anal. Praem. XI 129, XIII 71).

² Tria volumina, MS. Arch. Abb. Gerusenaë.

³ B. GRASSL, Der Prämonstratenserorden, seine Geschichte und seine Ausbreitung bis zur Gegenwart. Anal. Praem. X (1934) ed. textus.

⁴ F. PETIT, L'Ordre de Prémontré (Collection „Les Ordres Religieux“, Paris Letouzey 1927).

⁵ In opere suo „Optica Regularium“ (Pont-à-Mousson 1603) 383/422. Cf. praefationem, quam praemittit suo catalogo.

Monasticon Praemonstratense, Editio Secunda, 1983

ritia et spiritu critico caruit; multa male legit, multa duplicat vel triplicat, plura omittit et confundit. Ideo elenchus eius parum vel nihil sub respectu historico valet, immo est causa omnium errorum, qui usque ad nostra tempora in libris de ordine inveniuntur⁶. Ch. L. Hugo, annalista noster, fuit quidem historicus maximi ponderis. Profundam scientiam ac zelum indefessum conjunxit cum sano spiritu critico. Sed apparatus scientificus illius temporis nondum fuit ita excultus, ut opera tunc scripta exigentiis nostris quoad omnia adhuc sufficere possint. Hugo, etsi saepius cunctanter, fere omnia menda Lairuelii transsumpsit ac deinceps omnes scriptores absque critica emendatione eos secuti sunt. Unicum opus modernum post Hugo, quod tamquam monasteriologia etsi succincta considerari potest, est Repertorium illud Raphaelis van Waefelghem, canonici Parcensis. Multa bona et utilia praebet, sed, summarie consideratum, sequitur fideliter Lairuelium, ideoque opus eius, fatentibus omnibus recensoribus⁷, vix satisfacere potest.

Dum nullos alios fontes habeamus in Monasteriologia Praemonstratensi nisi Lairuelz, Hugo et Waefelghem, maxima adhuc viget ubique confusio ac incertitudo. Dolendum est, quod errores Lairuelii, sanciente ipso v. Waefelghem, intrusi sunt etiam operibus scientificis sicut „Dictionnaire d’Histoire et de Géographie Ecclésiastique“ (Parisiis 1912sv) et Cottineau, Dictionnaire des Abbayes (Mâcon 1935/47). Opportunum ergo esse videtur, ut minimum quid dicamus, conamen instituendi, operibus extantibus meliora substituere. Atqui tale opus, si vere scientificè conficeretur, vires unius solius, etsi sit rei expertissimi, longe excederet. Necessè esset ad hoc integrà commissio historica, specialiter ad hoc deputata, cuius membra per annos in singulis archivis materiae insudare possent.

Temeritas ergo dici potest, si ego solitarius tale opus aggredi audeo. Opus hoc evidenter est imperfectum et incompletum, historicus in eo multa reprehendet et desiderabit quidem, sed ut spero, tamen melius est quam ea, quibus eatenus usi sumus.

Maximam vero laudem et gratiam debeo collaboratoribus meis, sine quibus opus hoc vix potuisset perfici. Omnes reiperitos, qui infra quatuor decennia – quibus huic operi incumbo – mihi venerunt in adiutorium, adducere nominatim, proh dolor est impossibile. Nimius est enim numerus eorum.

Restat quid dicendum de structura huius operis. Partitum est in circarias⁸,

⁶ Vide de his omnibus caput „Catalogi circariarum et ecclesiarum saeculorum XIII et XIV“ infra in vol. III pp. 365/451.

⁷ R. van Waefelghem, Repertoire des sources imprimées et manuscrites, relatives à l’histoire et à la liturgie des monastères de l’Ordre de Prémontré, Bruxellis 1930. Confer recensioni operis Anal. Praem. VI 422/26 et VII 1931, 172/82.

⁸ Monasteria ordinis in quodam regno vel potius in provincia ecclesiastica sita circa annum 1200 aduniebantur in „circarias“. Qui terminus ordini nostro est proprius.

quomodo fuerant medio aevo, ab anno circiter 1200 usque ad saeculum XVI. Si aliqua monasteria perierunt ante divisionem ordinis in circarias, vel orta sunt post earum interitum, tamen hoc in opere adscribuntur circariae circumiacenti secundum regionem, etsi ad illam numquam pertinuerint. Novae canonicae, saeculis XIX et XX fundatae, in fine tomi tertii specialiter tractantur. De nova partitione circariarum in Gallia saeculo XVII non curamus, sed verbum fit de ea evidenter in praevia historia circariarum Galliae. Tantum ea monasteria singulatim proferuntur et expresse tractantur, quae fuerunt vere domus formatae; scilicet abbatiae et praepositurae sui juris, parthenones⁹ si fuerint a canoniis virorum separati et sui juris saltem quoad bona; prioratus conventuales; de aliis vero prioratibus, praeposituris et residentiis eae tantum referuntur, in quibus viguit – ad tempus saltem – vera vita conventualis. Recensentur etiam collegia studiorum. Sed curiae et parochiae incorporatae, quae in quibusdam regionibus non raro etiam „prioratus“ vocabantur, sub abbatia adducuntur, a qua dependebant.

Si plures circariae in regno quodam sitae omnino aequali modo se eolverunt, ita ut de unaquaque idem nobis esset dicendum, primae circariae illius regni antecedit longior historia generalis (v. g. Anglia).

Dein tractantur omnes circariae separatim, praemisso conspectu historico, in quo respiciuntur praesertim sequentia: dioeceses et territoria saecularia, in quae se extendit circaria, evolutio generalis politica et religiosa. Verbum fit de separatione mensarum, de commendis, de monasteriis an et quamdiu fuerint duplicia, an ab abbatibus vel a praepositis recta, causa interitus, conspectus monumentorum artis, quae supersunt.

Sequuntur singulae domus. Textus ibi sequenti modo est ordinatus: nomina monasteriorum primo ac praecipuo loco data sunt in forma moderna, sicuti locus iste hodie nuncupatur; et quidem in lingua huic territorio nostro tempore vernacula. Multae quidem offensionis ansam praebet hoc principium, quia nonnullae regiones linguam vel dominium mutarunt, v. g. Bohe-

Ille videtur insuper fuisse primus omnium, qui divisionem regionalem huiusmodi introduxit. Circariis primo praefuit abbas quilibet ut „circator“, dein visitatores annui, a capitulo generali quotannis nominandi vel confirmandi, postremo ab anno 1630 „Vicarius Generalis“ ad vitam. Quae divisio post saec. XV non iam erat stricta, saepe complures circariae, praesertim cum in eodem regno erant sitae, cumulatim administrabantur. Termino „circaria“ correspondent apud alios ordines „congregatio, provincia, oboedientia“ etc. Vox „congregatio“ apud Praemonstratenses tantum adhibebatur, si aliqua pars se ab unitate ordinis seiunxit, ut v. g. in Hispania et in Lotharingia. Vide de his omnibus in vol. III in capite de catalogis 365sq.

⁹ Hac voce, sicut et voce „asceterii“ designantur monasteria sanctimonialium vel sororum. Index personarum, ceteroquin de more in operibus huiusmodi, nimis materiam dilatasset, ideo eum omisimus.

mia, Alsatia, Silesia, Hibernia, multae partes Hungariae, etcetera. Si uni favemus, alter offenditur, ergo perpaucis exceptionibus admissis, tamquam principium uniforme statuimus: praeferendi linguas illarum gentium, quae hodie has regiones dominantur, etsi monasteria hisce sub denominationibus apud auctores historicos minus sint nota, vel tempore, quo floruerunt, vix taliter fuerunt nuncupata.

Index generalis monasteriologiae invenitur in fine voluminis tertii. – Secundo loco, ad dextram nominis, invenitur patronus ecclesiae abbatialis, nisi ille cum nomine monasterii coincidat (v. g. St. Salvator). Generatim in ordine nostro Beata Maria Virgo considerabatur tamquam patrona primaria, cui saepius alius patronus secundarius accedit¹⁰. Sed multoties ille secundarius tantum expresse celebratus est, ideo primariam in documentis plus minusve neglectam seu postea omnino oblivioni datam jure merito omisimus vel saltem inter parentheses posuimus. Semper ordinem hierarchicum servamus, ita ut primo nomina et attributa divina (SS. Trinitas, Salvator, Spiritus, Crux etc.) dein B.M.V. et postremo Sancti adducantur, etsi aliquando, qui de jure essent digniores hoc in ordine, in praxi fuerint postpositi.

Deinde afferimus alias denominationes et varias formas, sub quibus nomen monasterii in documentis occurrit. Omisimus hic vero formas corruptas antiquorum catalogorum, ex falsa lectione ortas, quas vides in capite illis specialiter dedicato in tomo tertio.

Tunc adducitur situs monasterii exactus, dein provincia (moderna), et postremo dioecesis antiqua et moderna. Quoad Scandinaviam et Angliam dioecesis moderna catholica tacetur, quia antiquae, etsi nunc protestantes, adhuc subsistunt. Dein indicatur dignitas juridica domus in ordine, nempe quoad monasteria virorum utrum abbatiae fuerint an praepositurae vel prioratus. Domus in Hungaria, Saxonia et canoniae nobiles in Westfalia fundatae ut praepositurae, tales et manserunt usque in finem. In reliquis circariis Germaniae fere omnes canoniae ut praepositurae fundantur, paulatim vero in abbatias evehuntur. In reliqua Europa omnes domus virorum sui juris, si perpaucos prioratus excipis, fuerunt ab initio abbatiae.

Ecclesiae cathedrales, ex quibus septem ordini erant incorporatae, varias habuerunt constitutiones secundum mores regionis, in qua sitae erant. Generaliter capitulo regulari praefuit praepositus vel prior.

Apud parthenones vero adducitur, utrum praepositurae fuerint (ideo independentes praelaturae, in circaria Bohemiae et una in Frisia immo abbatiae) an prioratus, id est sub dominatione immediata patris abbatis. Extra Germaniam occidentalem, Hollandiam et Poloniam nonnisi pauca asceteria ordinis extiterunt. Magni momenti quid dein memoratur: numquid et quam-

¹⁰ Index patronatus omnium canoniatarum invenitur in fine vol. tertii.

diu fuerit monasterium duplex, et quo fuerint moniales in posterum translatae. Notandum est decretum Capituli Generalis circa annum 1137, quo monasteria duplicia fuerunt deroganda, in multis circariis non fuisse exactum, in aliis saltem non statim et valde cunctanter. In Frisia et in Germania nonnulla monasteria duplicia extiterunt per saecula. Praeter Galliam et Angliam generatim fere omnis nova fundatio pro viris saltem usque ad finem saeculi XII (ca. 1180) etiam habuit suum parthenonem in vicinitate simul cum canonia fundatum.

Sequitur brevis delineatio historiae. Conati sumus ad minus hic concinnare sequentia: fundationem (datum, fundatores, circumstantias), paternitatem. Hac in re apparet difficultas, quia saepius mutata fuit. Nequaquam enim semper paternitas illius canoniae, a qua nova plantatio egressa erat, in posterum fuit servata. Ultimis saeculis generatim matres abbatiae longe distantes vel extra propriam circariam sitae aegre ferebantur, et canoniae in propria circaria illis paulatim sunt substitutae. Canoniae, quae de alio ordine, praesertim ex canonicis regulatis Ord. Sti. Augustini ad ordinem nostrum transierunt, vel quae ex seipsis sunt ortae, communiter ut „filiae Praemonstrati“ habebantur. In antiquis vero catalogis videmus permulta monasteria utriusque sexus indicata ut „Filiae Praemonstrati“, de quibus ceteroquin constat, ea semper fuisse de jure et de facto subjecta paternitati alius canoniae propioris. Absque studio decretorum capitulorum generalium et provincialium sicut et archivorum illarum domuum in singulis casibus cognoscere nequimus, in quantum hoc veritati concordet. Saepius – Catalogus Averbodiensis enumerat 97! – designabantur tamquam „filiae speciales Praemonstrati“ tales canoniae, in quibus conditiones speciales hanc submissionem immediatam exigere videbantur. Constat insuper, quod asceteria non pauca sed etiam aliquando canoniae virorum ex dissensione cum Patribus abbatibus se iurisdictioni illius saepius subtraxerunt ac Praemonstrato soli tamquam matri generali omnium se subesse declaraverunt. Forsan etiam in uno alterove casu ii, qui scripserunt catalogos veram paternitatem domuum magis distantium ignorantes, eas „Filiae Praemonstrati“ esse supposuerunt. Non in omni casu indicavimus hanc filiationem Praemonstrati ab antiquis catalogis allegatam, si aliam fuisse aliunde novimus. Evolutionem oeconomicam monasteriorum nonnisi per transennam tangere possumus. Melius huiusmodi exponitur in monographiis.

Loquimur dein de asceteriis, quae paternitati illius domus fuerunt subdita, item de prioratibus et praepositis dependentibus seu residentiis vel curiis illis titulis insignitis, conventu proprio tamen carentibus. Ceteroquin curias non adducimus. Semper vero hospitalia et parochias a canonia administratas, et quoad parthenones etiam eas parochias, quae jure patronatus dependebant, et quae generatim (saltem in Circariis Germaniae) a canonicis

abbatiae matris administrabantur. Annum, quo abbates vel Praepositi pontificalibus sint insigniti, diligenter quidem inquisivimus, sed praeter aliquas circarias Europae centralis nonnisi raro invenire potuimus. De sanctis, beatis et aliis membris illustribus singularum domuum nonnisi breviter hic et illic tractamus, quia hoc scopus specialis alius operis esse oportet¹¹.

Ad calcem notitiae historicae invenies rubricam sub voce „Archivalia“. Ibi imprimis enumeramus, quibus in depositis archivalia et fontes manuscripti reperiuntur, quae ad historiam istius monasterii exarandam utiliter consulantur¹². Primo loco, si adsunt, adducimus manuscripta. Archivalia omnis generis petenda sunt ab archivis in lingua vernacula. Ideo, cum termini technici hac in re saepe difficiles sunt ad exprimendum latine, nec facile intelliguntur, eos adducimus generatim in lingua vernacula, id est in nostro casu praesertim germanica, interdum et gallica vel italica. In aliis linguis Europae orientalis, ut bohemica, polonica, hungarica sicut et aquilonis hoc apte exprimere non possumus.

Sequitur dein bibliographia seu litteratura. Notantur praesertim opera praecipua, moderna antiquis et obsoletis praeferuntur. Sed saepe nil exaratum fuit post illa opera vetera, vel articuli modesti absque ulla praetentione scientifica, a laicis redacti, unicum sunt, quod existit et quod adduci potest. Primo loco adducimus hac in nova redactione huius tomi non Hugo et Wae-felghem, sed omnia opera collectiva, literaturam ut ita dicam generalem, quorum tituli completi inveniuntur in elencho generali ad hoc congesto. Quem elenchum redegimus hac vice in unum, non autem omni singulae circariae praeivium.

Sequuntur dein articuli et opera specialia, ordine alphabetico semper servato. Inseruntur etiam illis articuli anonymi. In fine generatim habentur editiones chronicorum, obituariorum, vitarum et aliarum fontium huiusmodi.

¹¹ Unicum opus huiusmodi eatenus est GOOVAERTS. Parum scientifice est conscriptum, multa vel potius nimia continet, sed difficile, quid in eo invenitur, quia indice plane caret. Propter quod confeci indicem eius et addidi eum loco suo apud omnes cano-nias.

¹² Notandum est hic, quod archivalia, quae in actu suppressionis canoniarum a guber-nio digna censebantur ad conservandum, fere exclusive materiam praebent pro historia exteriori et praesertim oeconomica, pro historia vitae interioris et disciplinae longe minus vel fere nihil. De hisce multo magis inveniuntur in Archivis dioecesa-nis, ubi correspondentiae abbatum cum ordinario, protocolla visitationum et elec-tionum, acta personalia religiosorum et alia huiusmodi asservantur. Dolendum est, generaliter haec archiva dioecesana ab historicis plane fuisse neglecta et abiecta. In indicibus archivalium, et in monographiis historicis raro respiciuntur vel saltem ad-ducuntur, quod nec nos speciatim facere potuimus. Suadendum est tamen, ut in exaranda historia alicuius canoniae, semper et ubique primo archiva dioecesana ade-antur.

Monasticon Praemonstratense, Editio Secunda, 1983

Series capitulorum provincialium et eorum praesidum (vicarii generales et visitatores circariarum), mappas geographicas et „arbores genealogicas“, etsi sint valde utiles, hac vice omisi, ne nimis infletur materia. Stemmata canoniarium et indicem patronorum ecclesiarum vide in tomo tertio.

Eatenus series praesulum tantum inserui apud canonias virorum¹³. In volumine praesenti etiam priorissas et magistras adduco, una cum praepositis et prioribus parthenonum. Series haec pluries sunt satis incompletae. Archivalia multorum asceteriorum, praesertim Circariae Westfaliae, perierunt vel sunt nimis parca, ita ut nihil aliquatenus completi componi possit. In fine omnis circariae, si opus est, sunt duo appendices: „Dubia“ nempe et „Praetermissa“. In primo tractatur de domibus, de quibus non certe constat, an extiterint vel an ad ordinem umquam pertinuerint, in secundo vero de illis, quae falso a quibusdam auctoribus ordini nostro attribuuntur vel quae certe numquam extiterunt.

Quoad omnia consulas indicem generalem in fine totius operis, ubi etiam stemmata canoniarium et antiquos catalogos circariarum invenies.

Prima editio praesentis tomi impressa est, ut duo alii tomi, apud Cl. Attenkofersche Buchdruckerei Straubingae Anno 1949. Editor autem erat Poppe, Verlag Kloster Windberg.

Etsi copia sit exhausta, secundam editionem voluminum II et III necessariam non esse duxi.

Windbergae in canonia, in festo Sti. Norberti 1982

P. Dr. Norbertus Backmund O. Praem.

¹³ Apud ecclesias cathedrales praebetur series episcoporum trium dioecesium Germaniae Havelberg, Ratzeburg et Brandenburg, quia illi omnes praeter paucas exceptiones e gremio capituli erant electi. Apud ceteras ecclesias cathedrales ordini incorporatas generaliter episcopi illi erant alieni, ergo inutilis esset hic eorum series, et datur loco eius, si fieri potest, series praepositorum vel priorum capitulis praefectorum.

pagina XIV – vacua

ELENCHUS

